

UITDAM

‘Vertelsel over watersnood in Noord-Holland’

Fred Sanders

Fred Sanders (1956) opgegroeid in Den Helder en woonachtig in Wormer is betrokken bij Noord-Holland, als gemeenteraadslid en als vrijwilliger bij het natuur- en educatiecentrum De Poelboerderij in Wormerland. Als kustwaterbouwkundige (Technische universiteit Delft), bedrijfskundige (Erasmus universiteit) en gepromoveerd in de duurzame stedenbouw (Technische universiteit Delft), heeft hij bijzondere belangstelling voor de vitaliteit van kleine gemeenschappen, wat we daarvan kunnen leren om met verandering om te gaan. Zijn nieuwsgierigheid naar het leven van mensen in combinatie met de klimaatverandering en de verhalen die hij daarover hoort hebben hem tot het schrijven van epische historische streekromans aangezet.

Copyright © 2023 Fred Sanders

ISBN: 9789464809411

Omslag ontwerp: Irina Chepik

Schilderij: "Hoogwater".

Van Fred Sanders verschenen eerder:

* 'Lijk in het Trilveen' (2020) ISBN: 9789464053791.

* 'Cacaogeheim aan de Zaan' (2021) ISBN: 9789464353716.

* 'Zwarte rijst in de polder' (2022) ISBN: 9789464652802.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de schrijver.

Uitdam

Een dam tegen de angsten
opgeworpen. Ontvreemde grond
naarstig benut. Geschikt in
schoven ligt er 't riet.

De witte stenen op de muur
en 't groene hek waarachter
het gemengd gevoel van
weinig zoden aan de dijk.

Met hoge rug staat er een
kerkje op de tocht. Wind ruist
bedachtzaam door de pijpen.

In elke psalm weerklinkt de
deemoed om een bestaan,
gewaagd op al te smalle voet.

Gert J. Peelen

1. *Eindeloos - 2022*

Haar voeten voelen het koude water, maar het voelt niet zo koud aan als haar hart. Vertraagd doet ze een stap verder het water in. De kabbelende golfjes trekken aan haar vlees. Haar voeten zakken langzaam weg in het ruwe zand. Als verdoofd staat ze aan de rand van het Markermeer. Ze hoeft niet op te kijken om te weten dat in de verte links het eiland Marken ligt, met de wal verbonden door de dijk. Rechts in de verte staan de woontorens van het eiland IJburg en als het weer helder is, kan je de flats van Almere zien. Als in een kwade droom schudt ze deze vergezichten van zich af. Ze is alles verloren en deze beelden van vooruitgang trekken haar zwaarder de vergetelheid in. Ze kan er niet meer tegen. Elke keer als ze een heistelling ziet komt de nachtmerrie van de dijk zwaarder op haar af. Het gewicht van die gedachten drukt haar op de knieën het koude water in. Water dat ze amper voelt. Elke gedachte ebt weg, ze wil weg, straks is ze weg.

In een flits gaan de afgelopen weken en maanden door haar heen. Het begon allemaal met die brief in de brievenbus. Er zouden keukentafelgesprekken komen met de "Alliantie". Het woordgebruik en de inhoud waren haar totaal onduidelijk. Maar ze had andere zorgen, studerende kinderen die om aandacht vroegen en een man die carrière wilde maken. Haar man had gelukkig werk in Amsterdam gevonden. Dat was goed te bereizen, met de auto of zijn nieuwe elektrische fiets. Want ze wilde hier niet weg, ze kon niet weg. In Uitdam woonde haar familie al generaties lang en eigenlijk was ze hier nog bijna nooit weg geweest. Dertig huizen onder aan de dijk met de straat erachter en dan de overtuin aan de oever van de Uitdammer Die, een kerk en een school, dat was haar domein. Hier was ze geboren en opgegroeid. De kinderen waren uitgevlogen en woonden in Amsterdam en Haarlem. Herhaaldelijk vroegen ze om langs te komen. Er was altijd een reden om hier te blijven, ja hier blijven, Uitdam was haar magneet.

Het was een simpele brief, in een envelop met hun naam erop geprint. De brief begon met 'beste bewoners' en dan hun

naam en daaronder die tekst, die ze niet meer kon vergeten. De dijk moest omhoog en dat wilden ze vertellen. Je kon naar keukentafelgesprekken die op het informatiecentrum in Katwoude zouden komen, om uitgelegd te krijgen wat onoverkomelijk was. De dijk zou en zal omhooggaan. We kunnen altijd nog verhuizen had haar man gezegd. Verhuizen vanwege een dijk, haar maag had samengekrompen. Ze snakte naar adem en haar neus rook een zoete weeïge lucht. Die lucht rook ze haar leven lang al als er gevaar was. Niet vaak, wel intens. Uitdam uit, never nooit zei haar verstand.

‘Ik word gek’, zei haar gevoel.

Haar magneet rukte haar naar de dijk, man en kinderen rukten haar uit elkaar. Uren had ze zitten huilen. Het was maar een brief had ze tegen zichzelf gezegd. Ze pakte de envelop op, maar die brandde in haar handen. Als brandend papier gooide ze die van zich af. De brandplek had ze niet meer weggekregen. Of deed ze daar haar best niet voor. Beter een brandplek in de vloer dan in haar ziel. Toch stond haar ziel in brand.

Aan een picknicktafel zaten ze en de ruimte was allesbehalve een keuken. Vijf picknicktafels waren het en hij toonde het op de muur, hoe de dijk zou worden verhoogd. Ze zag verdriet in zijn ogen, er was een probleem. Hij keek haar kant op en hij voelde haar verdriet, zo voelde ze dat. De lichtbeelden gingen aan en uit. Ze zag zijn gezicht dan weer links en dan weer rechts. Van het verhaal miste ze de clou. De dijk ging omhoog en elk huis werd bezocht. Ze komen meters plaatsen om verzakkingen te meten. Verzakkingen, het woord ramde in haar hoofd. Haar ouders woonden in haar huis, haar overgrootouders en generaties daarvoor. Hoezo verzakken, haar huis mocht niet verzakken. Het leven in Uitdam was veranderd maar haar leven niet. Ze zorgde voor haar huis als voor een vesting. In de avond liep ze heen en weer over de dijk. Ook liep ze even de steiger op. Zo deed haar moeder dat, grootmoeder, vader en vaders vader. Vroeger liep de weg op de dijk en nu achter de huizen. De watersnood van 1916 had Uitdam veranderd. Ook de oorlog had hard ingegrepen. De rust onder de mensen was veranderd. Dit wilde ze niet ook meemaken. Erg is erg, maar dubbel erg is gemeen.

Toen waren ze gekomen als muskieten op een zonnige dag. Leeg zogen ze haar, zoveel vragen. En geduld en begrip, het droop van de mensen af. Ze wilde slaan, ze het huis uit jagen om nooit meer terug te komen. Uitdam kan zonder dijkverhoging, al die berekeningen over dijkversterking zijn overdreven. Tussen Enkhuizen en Lelystad ligt al een dijk. Die houdt de golven en waterstuwung al tegen. De dijk van Uitdam is oud en nog nooit bezweken, ook in 1916 niet.

'Blijf eraf' wil ze schreeuwen, maar de woorden komen niet meer uit haar mond.

Want daar is hij, in haar huiskamer, met die verdrietige ogen. Ze wil ze kussen.

'Dat heb ik ook' wil ze zeggen.

Ze wil hem troosten omdat dat haar ook zal troosten. Ze weet niet goed waarom hij, maar ze voelt zijn pijn, een geestverwant. Hij komt meters plaatsen, het is zover. Ze wil geen meters, niet deze meters, maar hem wil ze wel. Haar hoofd huilt en haar ziel kreunt. Ze kan hem ruiken en ze voelt zijn aanwezigheid.

'Ja' zegt ze als hij vraagt of hij de meters kan plaatsen.

'Nee' wil ze gillen.

'Geen meters, geen meters' ze wil ze niet.

Elke dag is alsof ze op glasscherven loopt, zijn bezoeken doen intens pijn. Ze voelt de dijk vallen, en haar benen onder haar lijf begeven het.

'Meten is weten' zegt hij, niet één keer maar elke keer.

Hij moest eens weten, ze wil hem elke keer.

Hij is in haar gekropen, elk van zijn bezoeken is als slagroomtaart. Ze wil proeven en genieten en niet aan de dijk denken. Hij begint steeds over de dijk, hoe mooi die wordt en hoe stevig. Deze dijk zal maar één keer in de tienduizend jaar bezwijken. Dan begint ze te shaken, kippenvel krijgt ze ervan. Dan ziet ze zijn treurige ogen en ziet ze zijn pijn. Ze wil blussen en koesteren. Het begint met koffie, haar hand raakt de zijne, elektriciteit. Koffie met zelfgebakken cake zo onschuldig. Maar het contact vond plaats en blijft herhalen. Elke dag even dat schaarse contact, en dan oogcontact. Het vreet aan haar, hij ruikt naar

bouwen en verandering. Het waterschap kruipt haar huis binnen. Ze wil meer, meer en vaker, zo intens.

De meters in haar huis worden vaker gecontroleerd dan in de andere huizen. Ze voelt de spanning toenemen, het is ongrijpbaar aanwezig.

‘Meten is weten’ is zijn stopwoord.

Haar woord is koffie en aanraking, bijna onmerkbaar maar met een enorme lading. De koek valt, ze wil oprapen en hij ook. Hoofden stoten, ze kijken elkaar aan, elektriciteit en een kus, een verlegen kus en nog een kus. Ze wil vergeten en in het diepe springen, ze wil afstoten en omarmen. Ze voelt zijn warme lijf tegen de hare, haar tepels hard tegen zijn borst, zijn been tussen de hare en andersom. Even die verstarring, moment van halve bezinning, en dan trekt ze hem tegen zich aan, voelt op zijn broek en weet wat hij wil. Tegen het aanrecht, de harde rand in haar rug komt hij naar binnen. Haar blouse scheurt en haar mond vindt zijn tong. Hijgend knielt ze, ze wil alles en meer. Dan is het voorbij, een moordende ping op zijn mobiel wekt uit extase. Een hand, een deur die slaat. Dan stilte, het geluid van de wind met meeuwen blijft over.

De tijd schiet voorbij, de dagen zijn welkom en de weekenden schieten maar niet op. Bij familiebezoek is ze teruggetrokken stil en in het dorp doet ze haar dingen. Ze zorgt voor de oude vrouw in de boerderij die niet meer buiten komt en verzorgt haar tuin, aan deze zijde en de overtuin. De buurvrouw noemt haar ouderwets Maria, maar iedereen noemt haar Mies. Ze gebruikt weer een geurtje en een beetje stift. Hij geeft geen complimenten,

‘Meten is weten’ en ze weten.

Ze kunnen niet van elkaar afblijven, ze zijn voor elkaar als een magneet die afstoot en aantrekt. Ze geven elkaar genot, de spanning hangt in de kamer en zit in hun lijven.

De mobiel houdt zich rustig maar de klok tikt. Elke dag kent een volgende en het leven wordt als een draaikolk die niet wil en mag stoppen en toch stopt. Die dag zit ze alleen aan de koffietafel, met een leeg kopje naast de hare en plakken cake. Kan gebeuren denkt ze. Dan ziet ze hem lopen in de straat, met zijn tas en

meetinstrumenten. Alle energie druipt uit haar benen, de grond in en verder. Leegte, alles is wit om haar heen, aan niets kan ze meer denken.

Niets voelt ze, de krijsende meeuwen boven haar hebben geen volume en het koude water voelt ze niet. Ze kruipt en ze loopt met kleine stappen dieper het water in. Alles is weg waar ze van hield, de groene dijk, de oude steiger waar haar vader elke avond even het water ging ruiken. De kraan die de damwanden slaat is een silhouet in haar ooghoeken maar ze kan het oorverdovende lawaai van het slaan en rammen nog horen. Ze ligt op haar bed, ze wil zich geven maar er is niets. Hij is weg, hij is nog maar een schim in haar geheugen. Maar zijn elektriciteit voelt ze in haar lijf. Moet ze hoop putten uit zijn afwezigheid zonder afscheid. Mag ze vooruitkijken want hij is nog niet weg. Maar de schaamte overwint. Mensen kijken en weten. Uitdam is Uitdam niet meer, en ze zet een stap dieper het water in.

Met een flits denk ze terug aan haar moeder Toosje en aan haar moedersmoeder Jansje, en haar overgrootmoeder Neeltje. Allemaal waren ze net zoals zij hier geboren en getogen en ingetrouwd met een buitenstaander. Wat natuurlijk in Uitdam niet zo vreemd was met dertig huizen en tien families. Haar overgrootmoeder Neeltje was trots op haar vrijer uit Warder van boven Volendam en Jansje haar grootmoeder vond in de Zaanstreek de liefde, daar waar ze een paar jaar had gewoond. Haar moeder, ja dat is een verhaal apart. Ook voor hen was van verhuizen geen sprake, de zuivere lijn in Uitdam werd voortgezet anders kwam er geen huwelijk van. Als jonge vrouw was ze niet onaantrekkelijk en ze was in Amsterdam-Noord naar school gegaan. Thuis hielp ze op de boerderij en werd ze betrokken bij de visserij. In de weekenden vislijnen repareren en netten boeten, dat laatste kon ze als de beste.

Er werd vreemd gekeken toen Joost zich op de boerderij kwam voorstellen. Joost vond dat zo ouderwets dat hij haar eerst niet serieus nam. Maar hij stemde in en kwam keurig gekleed naar Uitdam toe om toestemming te vragen. Waar heb je haar ontmoet, was de eerste vraag van haar vader. Ze ging door de grond, zoveel achterdocht voelde ze in die ene vraag. Haar vader wilde weten

waar ze die dansavonden nog meer had uitgehangen. Ook werd Joost gemeten of zijn bruine corduroy colbertje met rode stropdas wel bij hem paste. Toen ze hoorde dat hij aan de universiteit van Amsterdam studeerde veranderde de stemming meteen. Hij kreeg een stoel en een koekje bij de koffie aangeboden. De omslag was gênant. Ineens vroegen ze niet meer waar ze elkaar ontmoet hadden. Dat was maar goed ook, nu hoefde ze niet uit te leggen wat ze op een studentenfeest in de stad deed en dat ze het daar had gedaan. Haar eerste keer. Ze had ook niet verwacht dat Joost haar daarna nog wilde. Maar hij bleef haar ontmoeten en verzond daarvoor de meest gekke plekken.

Dat vond ze komisch en lief tegelijk. Het maakte hem dus niet uit dat ze maar havo had en dat ze niet had doorgeleerd. Ze had een leuke baan bij de lokale bank in Broek in Waterland aan de consumenten balie, dat wel. Maar ze had niet leren tennissen, had geen interesse voor golf en zat ook niet op een leesclub of zoiets. Toch zette Joost door en woonden ze een paar jaar later in de achterkamer van de boerderij. Joost had zo'n nieuwe studie 'Media en Cultuur' gestudeerd, waar je weinig mee kon maar daardoor ook onbeperkte keuze had. Zijn eerste baan bij een internetbedrijfje viel tegen, maar toen deed hij de overstap naar het Gemeentemuseum maakte ging zijn salaris elk jaar weer met grote stappen vooruit. Ze kochten een oud huisje in Uitdam dat werd gesloopt voor nieuwbouw. Ze gingen wonen op de eerste verdieping waardoor ze uit de huiskamer een riant uitzicht op het Markermeer kregen. Joost ging elke dag vroeg in de ochtend de deur uit en kwam zelden voor etenstijd thuis. Ze moesten het hebben van de weekenden en ook dan had hij werk of moest nog ergens naartoe. Het hinderde haar niet want ze had haar leven in Uitdam. Zijn afwezigheid begon haar pas te irriteren toen hun zoon werd geboren. Als hij een half uurtje later naar zijn werk zou gaan konden ze met z'n drieën ontbijten. Alleen als ze er over zeurde dan kwam het ervan. Druk had hij het.

Van de vakanties met z'n drieën genoot ze daarentegen elk jaar volop. Dan merkte ze wel dat het apart is als je Uitdam amper uit bent geweest. Ze genot van de autoreizen naar de Ardennen, Normandië en ze gingen zelfs een keer naar Zwitserland. Wat

waren de bergen hoog, hoger dan ze ooit had verwacht. Toen ze bij Bazel een stuk de grens over waren dachten ze eerst dat de wolken zo laag hingen. Toen ze goed keken bleken het wit van de gletsjers op de bergen te zijn. Zo hoog waren de bergen dat ze zich dat niet eerder zo had kunnen voorstellen. Wat was ze gelukkig die vakantieweken, met haar gezin compleet heerlijk erop uit. Waren ze thuis dan trok het werk meteen aan Joost waardoor hij hele avonden afwezig was. Gelukkig genoot haar zoon ook zo van de boerderij en het water. Samen fietsen ze dan wat af, naar Volendam en Broek in Waterland en soms verder zoals naar de markt in Purmerend.

Sam hun zoon zat eerst nog op de buurtschool in Uitdam. Eén klas voor zes jaargangen en dan nog telde de klas amper twintig leerlingen. Het vroeg enorm veel van de meester om elk kind bijna apart les te geven en om aan de eisen die aan de school gesteld werden te voldoen. Maar Sam maakte zijn lagere school daar af en vertrok daarna naar het VWO in Amsterdam-Noord. Nu studeert hij in Leiden en heeft hij daar een vriendin. Ze ziet hem nog maar één keer in de maand en zomers helemaal niet meer. Wat mist ze hem. Joost bezoekt hun zoon soms in Leiden als hij daar toevallig voor zijn werk moet zijn. Hij komt dan terug met enthousiaste verhalen over hoe goed hun zoon het op de universiteit doet en waar ze samen geluncht hebben. Dan merkt ze hoe geïsoleerd ze leeft en hoe ze die vakanties van vroeger mist. Langzaam is haar leven leeg geworden, leeggezogen doordat Uitdam voor haar man en zoon niet meer het centrum van de wereld is. Ze voelt zich verlaten maar neemt het ze ook niet kwalijk. Als je goede hersenen hebt moet je ze ook gebruiken. Ook zo is ze opgevoed.

Als jong meisje was ze leergierig, niet op school maar wel in Uitdam. Op de boerderij leerde ze met dieren omgaan, koeien melken en de hond en de poes verzorgen. Ze hield van het hooien in de zomer, hard werken om daarna uitgelaten in de zon uit te rusten. Ijverig ging ze in het weekend helpen met netten te boeten. In het Markermeer lagen stenen waaraan de schepen hun netten kapottrokken. Zondagavond moesten ze weer klaarliggen voor de volgende dag. Ze deed altijd graag klusjes voor anderen,

voor oude Nelie van hiernaast boodschappen halen of de hond uitlaten voor Krelis van naast de kerk. Die simpele contacten zijn helaas verdwenen. Kinderen komen niet meer langs de deur of er iets te doen is en de krant wordt niet meer bezorgd. Dat komt door de import, ze vragen zich niet af hoe de mensen in Uitdam met elkaar omgaan, ze doen gewoon en ze lezen op internet. De praatjes bij de voordeur in de straat zijn niet meer nodig. Het is niet alleen de dijkverhoging die Uitdam onherstelbaar zal veranderen bedenkt ze zich, veranderingen vinden al jaren plaats zoals een sluipwesp langzaam een bladluis leegzuigt.

Het water sluit verder om haar benen, ze heeft een stap verder de diepte in genomen. Ze voelt de wind op haar huid niet, alles aan haar is gevoelloos. Ze heeft gehoord dat je gaat zweven als het einde nadert. Maar ze voelt aan als een blok beton dat maar één kant op wil, de diepte in. Het opgespoten zand voelt klef aan haar voeten, de dijkverhoging verandert niet alleen het hele beeld van Uitdam maar ook de grond en het leven onder water. Toen ze jong was liep je over een groene dijk met alleen aan de waterkant een laag basaltstenen, keurig geordend in hun zeshoekig patroon. Zomers kwamen op de dijk de mooiste bloemen op en na het maaien kwam de geur van vers gesneden gras de huizen binnen. Heel vroeger lag de weg natuurlijk bovenop de dijk, maar dat was na de watersnood van 1916 drastisch veranderd. Ook toen werd de dijk verhoogd en werd de weg van de kruin van de dijk naar achter de huizen verplaatst. Voordeuren werden achterdeuren en andersom. De tuinen aan de Uitdammer Die werden door de nieuwe weg doormidden gesneden en de grote tuinen veranderden in kleine voortuinen en overtuinen. De situatie van voor de dijkverhoging heeft ze niet gekend, maar nu ook haar dijk ingrijpend wordt verhoogd begrijpt ze des te meer hoe het leven door zo een ingreep op z'n kop wordt gegoid.

Daar was de tweede wereldoorlog een minder ingrijpende episode bij. Ook toen werd Uitdam drastisch verbouwd. De hele Uitdammer Die werd omgebouwd om een schijnvliegveld te worden. Van zoiets had ze nog nooit gehoord, een schijnvliegveld wie verzint er zoiets. Haar vader vertelde wel hoe geschrokken ze

in Uitdam waren toen ze hoorden wat een schijnvliegveld was. Bij Schellingwoude aan het IJ was een watervliegtuigveld van de Koninklijke Marine. De bommenwerpers die uit Engeland kwamen hadden nog geen GPS of satellietnavigatie natuurlijk, eerst vlogen ze boven de wolken om niet gezien te kunnen worden door het luchtafweergeschut van de Duitse bezetter, om als ze dachten hun doel te hebben bereikt door de wolken naar beneden te gaan om hun bommen af te werpen. Zagen ze een vliegveld voor watervliegtuigen dan gooiden ze meteen hun bommen af want Nederland had er daarvan maar één. Dertig vliegvelden en vijftien schijnvliegvelden telde Nederland in de oorlog, had haar vader haar verteld. Dat ene schijnvliegveld voor watervliegtuigen moest zo nodig direct naast Uitdam worden aangelegd. Wat een ingrijpende gebeurtenis moet dat zijn geweest. Toen ze het hoorde had ze er uren over liggen piekeren. In gedachten zag ze bommenwerpers op Uitdam aankomen vliegen om tientallen bommen op het meer te gooien. Wat een lawaai, wat een angst, wat een schade moet dat hebben veroorzaakt. Een kleine bunker was er aan de zuidkant van Uitdam gebouwd, om een vijftal Duitse militairen onder te brengen. Die moesten van daaruit om de Uitdammer Die heen vuren aanleggen zodat de waterplas er vanuit de lucht als een vliegtuigveld uit begon te zien. Een paar houten nepvliegtuigen op het water maakten het beeld compleet. Gelukkig kwamen volgens haar vader alle bommen in het water terecht en geen één op de woningen van Uitdam. Maar het glaswerk in de kasten rinkelde en dan was er die angst, die niet te beschrijven ingrijpende angst, over waar de bommen zouden terechtkomen.

Uitdam werd door de jaren niet gespaard, dat is haar indruk. Dertig woningen op een rij, meer is het niet. Maar watersnood, oorlog en dijkverhogingen rammen over het dorp heen. Alsof er niemand woont, een uithoek waar niemand rekening mee houdt. Ze heeft het allemaal meegemaakt, door de verhalen die herhaald en herhaald werden, aan de keukentafel en na de avondmaaltijd, en van wat ze zelf heeft meegemaakt. Als ze haar ogen sluit voelt ze het verdriet van de dijkverhoging van na 1916 waarbij hun de weg over de dijk werd ontnomen. Wat pleinen en wijkcentra zijn